

کاوش در مفهوم و جایگاه حق آزادی و امنیت شخصی

حامد اسمعیل پور*

محمدجواد شریعت باقری**

چکیده

آزادی و امنیت شخصی پس از حق حیات در شمار دغدغه‌های خطیر انسان قرار می‌گیرند. اهمیت این دو، موجب شناسایی حق آزادی و امنیت شخصی در اسناد بین‌المللی و منطقه‌ای حقوق بشر گردیده است. حق آزادی و امنیت شخصی از قدیمی‌ترین و بنیادی‌ترین حق‌های بشری است که در حوزه عدالت کیفری در زمره مباحث بسیار مهم قرار دارد.

تلفیق حق آزادی شخصی و حق امنیت شخصی در اسناد حقوق بشری در قالب حق آزادی و امنیت شخصی نمود یافته است که بررسی هر این حق‌ها از دیدگاه کمیته حقوق بشر و سازوکار اروپایی حقوق بشر نقش بسزایی در شناسایی حدود و ثغور حق آزادی و امنیت شخصی دارد. در این مقاله، گستره مفهومی و حوزه شمول حق آزادی شخصی و حق امنیت شخصی مورد بررسی قرار گرفته و فراخور نیاز به آرای کمیته حقوق بشر و دیوان اروپایی حقوق بشر مستند گردیده و در پایان نیز به حق آزادی و امنیت شخصی در قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران اشاره شده است.

واژگان کلیدی: حق، آزادی، امنیت، حقوق بشر

---

* پژوهشگر و کارشناس ارشد حقوق بشر (نویسنده مسئول) hamed.esmaeilpour@yahoo.com

** رییس دانشگاه علوم قضایی و خدمات اداری shariat_bagheri@yahoo.com

مقدمه

حق آزادی و امنیت شخصی در زمره حقوق طبیعی است و از مباحث بسیار مهم حوزه عدالت کیفری تلقی می‌شود. این حق مبنای حمایت از افراد در برابر سلب خودسرانه آزادی و هم چنین قانونی نمودن دستگیری و بازداشت است. حق آزادی و امنیت شخصی از حق‌های اولیه و از شرط‌های زیربنایی برای نیل به دیگر آزادی‌ها و حق‌ها است؛ چراکه در شرایط فقدان آزادی جسمانی و وجود تهدیدات امنیتی، امکان برخورداری از سایر حقوق و آزادی‌ها متزلزل می‌گردد. در واقع، بهره‌مندی از حقوق بشر در بستر حق‌های زیربنایی هم چون حق حیات و حق آزادی و امنیت شخصی میسر خواهد بود.

حق آزادی و امنیت شخصی در مهمترین اسناد بین‌المللی از جمله مواد ۳ و ۹ اعلامیه جهانی حقوق بشر^۱، ماده ۹ میثاق بین‌المللی حقوق مدنی و سیاسی^۲، ماده ۳۷ کنوانسیون حقوق کودک و هم چنین در اسناد مهم منطقه‌ای حقوق بشر از جمله ماده ۵ کنوانسیون اروپایی حقوق بشر^۳، ماده ۷ کنوانسیون آمریکایی حقوق بشر، ماده

۱. ماده ۳ اعلامیه جهانی حقوق بشر: هر کس حق حیات، آزادی و امنیت شخصی دارد:

ماده ۹ اعلامیه جهانی حقوق بشر: احدی نمی‌تواند خودسرانه دستگیر، بازداشت یا تبعید شود.

۲. ماده ۹ میثاق بین‌المللی حقوق مدنی و سیاسی:

۱) هر کس حق آزادی و امنیت شخصی دارد. هیچ کس را نمی‌توان خودسرانه دستگیر یا بازداشت کرد. از هیچ کس نمی‌توان سلب آزادی کرد مگر به جهات و طبق آیین دادرسی مقرر به حکم قانون؛

۲) هر کس دستگیر می‌شود باید در موقع دستگیر شدن از دلایل آن مطلع شود و در اسرع وقت اخطاریه‌ای دایر بر هرگونه اتهامی که به او نسبت داده می‌شود دریافت دارد؛

۳) هر کس به اتهام جرمی دستگیر یا بازداشت می‌شود باید او را به اسرع وقت نزد دادرسی یا هر مقام دیگری که به موجب قانون مجاز به اعمال اختیارات قضایی باشد حاضر نمود و باید در مدت معقولی دادرسی یا آزاد شود. بازداشت اشخاص که در انتظار دادرسی هستند، نباید قاعده کلی باشد، لیکن آزادی موقت ممکن است موکول به اخذ تصمیم‌هایی شود که حضور متهم را در جلسه دادرسی و سایر مراحل رسیدگی قضایی و حسب مورد برای اجرای حکم تأمین نماید؛

۴) هر کس که بر اثر دستگیر یا بازداشت شدن از آزادی محروم می‌شود، حق دارد که به دادگاه تظلم نماید، به این منظور که دادگاه بدون تأخیر راجع به قانونی بودن بازداشت اظهار رأی نماید و در صورت غیر قانونی بودن بازداشت، حکم آزادی او را صادر کند؛

۵) هر کسی که قربانی دستگیری یا بازداشت غیرقانونی قرار گیرد، حق بر غرامت دارد (مهرپور، حسین، نظام بین‌المللی حقوق بشر، انتشارات اطلاعات، ۱۳۸۳، ص. ۴۸۵).

۳. ماده ۵ کنوانسیون اروپایی حقوق بشر:

۶ منشور آفریقایی حقوق بشر و مردم و ماده ۲۰ اعلامیه اسلامی حقوق بشر مورد شناسایی قرار گرفته است.

حق امنیت شخصی در ماده ۳ اعلامیه جهانی حقوق بشر جدای از موضوع ماده ۹ آن یعنی آزادی از بازداشت خودسرانه مورد شناسایی قرار گرفته است. البته در کنوانسیون اروپایی حقوق بشر و میثاق بین‌المللی حقوق مدنی و سیاسی حق آزادی شخصی با حق امنیت شخصی تلفیق گردیده و در قالب حق آزادی و امنیت شخصی نمود یافته است. در این مقاله قبض و بسط حق آزادی شخصی و حق امنیت شخصی مورد بررسی قرار می‌گیرد و به فراخور بحث، به آرای کمیته حقوق بشر و دیوان اروپایی حقوق بشر اشاره خواهد شد.

- (۱) هر کسی حق آزادی و امنیت شخصی دارد. هیچ کسی نباید از آزادی خود محروم گردد مگر در موارد ذیل و طبق تشریفات قانونی:
  - أ. بازداشت قانونی یک فرد پس از محکومیت توسط یک دادگاه صالح.
  - ب. دستگیری یا بازداشت قانونی یک فرد به دلیل عدم اجرای دستور قانونی یک دادگاه یا به منظور تامین اجرای هرگونه تعهد قانونی.
  - ج. دستگیری یا بازداشت قانونی یک فرد با هدف اعزام وی نزد مقام قانونی صالح با ظن معقول نسبت به ارتکاب جرم یا با ملاحظه معقولانه ضرورت پیشگیری از وقوع جرم توسط وی یا پیشگیری از فرار وی پس از ارتکاب جرم.
  - د. بازداشت کودک با دستور قانونی با هدف نظارت بر امور آموزشی وی یا بازداشت قانونی وی با هدف اعزام نزد مقام قانونی صالح.
  - ه. بازداشت قانونی افراد با هدف پیشگیری از شیوع بیماری‌های عفونی، افراد روانی، الکلی‌ها یا معتادان به مواد مخدر یا ولگردان.
  - و. دستگیری یا بازداشت فرد جهت پیشگیری از ورود غیرقانونی به کشور یا فردی که موضوع اخراج یا استرداد قرار گرفته است.
- (۲) هر کسی که دستگیر می‌شود باید فوراً به هر زبانی که وی آن را درک می‌کند، از دلایل دستگیری و هر اتهام وارده بر خود مطلع گردد.
- (۳) هر کسی که در چارچوب مفاد قسمت C بند ۱ دستگیر یا بازداشت گردیده است، باید فوراً نزد قاضی یا دیگر مقام ذی صلاح قانونی جهت اعمال قدرت قضایی اعزام شود و حق دارد در مدتی معقول مورد محاکمه قرار گیرد یا در جریان محاکمه آزاد شود. آزادی ممکن است به اخذ تضمین جهت حضور در محاکمه مشروط گردد.
- (۴) هر کس که به جهت دستگیری یا بازداشت از حق آزادی خود محروم گردیده است مستحق است قانونی بودن بازداشت وی در اسرع وقت توسط دادگاه مورد تصمیم‌گیری قرار گیرد تا چنانچه بازداشت وی قانونی نباشد، آزادی وی مورد حکم قرار گیرد.
- (۵) هر کسی که بر خلاف مفاد این ماده قربانی دستگیری یا بازداشت شده باشد، حق قابل اجرا دریافت جبران خسارت را خواهد داشت.

۱. حق آزادی شخصی

حق آزادی شخصی از قدیمی‌ترین حق‌های بشری است. دولت‌ها همواره از سلب آزادی شخصی به عنوان ابزاری بازدارنده و از اشکال مختلف سلب آزادی به ویژه زندانی نمودن برای مقابله با جرایم و برقراری امنیت داخلی استفاده می‌کردند. با کاهش تدریجی کاربرد مجازات‌هایی مانند مجازات مرگ و مجازات‌های بدنی و جسمانی، زندان نمودن به صورت گسترده و معنادار مورد استفاده بیشتر قرار گرفته است. در نهایت از آن‌جایی که سلب آزادی شخصی یکی از ابزارهای قانونی اعمال حاکمیت دولت‌های مقتدر به شمار می‌رود، نظریه «جامعه بدون زندان»^۱، به عنوان تفکری آرمانی و غیرعملی شناخته می‌شود.

۱-۱- گستره مفهومی حق آزادی شخصی

«آزادی»^۲، واژه دلیسند بشر در برهه‌های مختلف تاریخ بوده و هست. «انسان آزاد است و باید آزاد بماند و هیچ مانع و قید خارجی او را محدود نسازد، زیرا او قید عقل را در وجدان خود دارد؛ قیدی که سبب آزادی او از پلیدی‌ها و موانع حرکت معقول است.»^۳ واژه آزادی گستره مفهومی وسیعی را به ذهن متبادر می‌سازد و در برگیرنده آزادی‌های مدنی و سیاسی و هم‌چنین آزادی‌های اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی است. آزادی‌های مدنی و سیاسی آن‌دسته از آزادی‌ها هستند که دخالت دولت را بر نمی‌تابند. البته عدم دخالت در آزادی‌های مدنی و سیاسی مطلق نیست، بلکه مقصود مداخله ناموجه دولت در تحدید آزادی‌ها است. حتی گاهی دخالت دولت در حوزه آزادی‌های مدنی و سیاسی لازم است، همانند مواقعی که آزادی شخصی توسط افراد خصوصی نقض می‌گردد. برخورداری واقعی انسان‌ها از آزادی با بهره‌مندی صرف از آزادی‌های مدنی و سیاسی محقق نمی‌شود، چه نابرابری‌ها امکان بهره‌مندی از آزادی را در عمل ناممکن ساخته است. بنابراین آزادی‌های اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی نیز برای برخورداری از آزادی ضروری است. این‌دسته از آزادی‌ها نیازمند دخالت دولت است؛ دولت موظف به تأمین حداقل امنیت اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی برای فرد است تا وی از بند نیازهای اساسی زندگی برهد و زمینه شکوفایی خود را میسر

1. A society without prisons.

2. Liberty or Freedom.

۳. کاتوزیان، ناصر، مبانی حقوق عمومی، نشر دادگستر، ۱۳۷۷، ص. ۳۹۲.

سازد.^۱ در قیاس میان این دو نسل از آزادی، آزادی‌های مدنی و سیاسی به نسبت از اهمیت بیشتری برخوردارند؛ مادامی که ساحت فرد فاقد مصونیت باشد و فرد در سرنوشت خویش نقشی نداشته باشد، امکان حداقل زندگی آزادانه وجود نخواهد داشت. از این رو تعهد دولت به تأمین حقوق و آزادی‌های مدنی و سیاسی فوریت دارد، ولی تعهد دولت‌ها در فراهم نمودن حقوق و آزادی‌های اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی از جنبه تدریجی برخوردار است.^۲

در کنار اصل آزادی، «فرض بی‌گناهی»^۳ یا «اصل برائت» به عنوان میراث مشترک حقوقی ملل، یکی از اصول بسیار مهم و مرتبط با حق آزادی و امنیت شخصی است. اصل برائت در واقع بر مبنای یکی از اساسی‌ترین اصول خرد آدمی استوار است و آن این است که «عدم» نیاز به اثبات ندارد، بلکه «وجود» باید اثبات شود. اصل برائت در کنار حق آزادی شخصی، احساس امنیت و آزادی افراد در جامعه را تضمین می‌نماید. بنابراین رعایت اصل برائت و حاکمیت بخشیدن به آن در حقیقت گام اول احترام به اصل کرامت انسان است. شخص متهم به ارتکاب جرم حق دارد تا صدور حکم قطعی قضایی بی‌گناه فرض شود؛ حتی در صورتی که دلایل متقن مبنی بر مجرمیت وی در دست باشد. همان‌گونه که باور به اصل آزاد بودن فرد موجب تمتع از حق آزادی و امنیت شخصی می‌گردد تا آزادی و امنیت شخصی سلب خودسرانه نشود، پذیرش اصل برائت نیز موجب می‌گردد تا فرد متهم به ارتکاب جرم، هم‌چنان بی‌گناه فرض شده و همانند سایر افراد بی‌گناه از دیگر حقوق مدنی و سیاسی به ویژه حق آزادی و امنیت شخصی بهره‌مند گردد.

نسبت میان اصل برائت و حق آزادی شخصی به آثار این اصل بر حقوق دفاعی متهم و حقوق ناظر بر تأمین امنیت و آزادی متهم برمی‌گردد. اعطای فرصت و امکانات لازم به متهم برای دفع اتهام از خود، منع اجبار متهم به اثبات بی‌گناهی یا شهادت و اقرار علیه خود، استثنایی تلقی کردن بازداشت، ضرورت دخالت مقام قضایی جهت سلب آزادی از متهم در هر مرحله از رسیدگی، حق متهم به شکایت از قرار بازداشت به یک دادگاه بی‌طرف، آزادی متهم به دنبال صدور حکم برائت اولیه دادگاه، حق غرامت و

۱. طباطبایی مؤتمنی، منوچهر، آزادی‌های عمومی و حقوق بشر، انتشارات دانشگاه تهران، ۱۳۷۰، ص.

۱۶.

۲. بهمنی قاجار، محمدعلی، «مبانی و سیر تحول حق آزادی و امنیت شخصی»، ماهنامه اطلاعات سیاسی - اقتصادی، شماره ۱۲-۱۱، ۱۳۸۷، ص. ۱۶۸.

3. Presumption of Innocence.

محدود کردن توقیف احتیاطی موقت از آثار فرض بی‌گناهی است؛ از آنجا که اصل برائت، فرد را تا پیش از صدور حکم قطعی قضایی بی‌گناه می‌داند، آزادی وی نیز مورد پشتیبانی قانون است و وی باید از تضمین‌های لازم برای حفظ آزادی شخصی‌اش بهره‌مند گردد.^۱ در حقیقت، آثار برشمرده از فرض بی‌گناهی، جلوه دیگری از مفهوم حق آزادی شخصی است. نکات مذکور بنیادی بودن حق آزادی شخصی و اهمیت حق آزادی و امنیت شخصی را پس از حق حیات نمایان می‌سازد.

۱-۲- حوزه شمول حق آزادی شخصی

حقوق مدنی و سیاسی از منظر اطلاق دارای وضعیتی مشابه نیستند. بعضی از این حق‌ها هم چون حق برخورداری از رفتار انسانی، ممنوعیت بردگی و عدم شکنجه، حق‌هایی مطلق‌اند. اما ماهیت حق آزادی شخصی متفاوت از ماهیت حق‌های مطلق مدنی و سیاسی است. بنیادی بودن این حق نیز با اطلاق آن ملازمه ندارد. در حقیقت چشم‌انداز حق آزادی شخصی، لغو کامل اقدامات سلب‌کننده آزادی شخصی از سوی دولت نیست، بلکه این حق درصدد به نظم درآوردن ضمانت‌های سلب آزادی شخصی است. به عبارت دیگر حق آزادی شخصی می‌کوشد تا تنها ضمانت‌هایی شکلی از آزادی شخصی را به زبان قانون درآورد و شخص را در پرتو این ضمانت‌ها در مقابل سلب خودسرانه یا غیرقانونی آزادی حمایت نماید. حق آزادی شخصی به این معنا نیست که آزادی شخصی تحت هیچ شرایطی نباید سلب گردد، بلکه حق آزادی شخصی، سلب خودسرانه و غیرقانونی آزادی را مردود می‌داند.

حق آزادی شخصی موجب حمایت از آزادی‌های فیزیکی افراد در قالب مجموعه‌ای از حق‌ها است. بر این اساس حق‌های مختلفی را می‌توان برشمرد:

ا. حق بر عدم سلب آزادی مگر بر اساس رویه‌های قانونی (حق قانونی بودن بازداشت)؛

- ب. حق بر عدم دستگیری و یا بازداشت خودسرانه؛
- ج. حق بر ایمن بودن از توقیف و تجسس بی‌دلیل؛
- د. حق بر اطلاع و دسترسی به حکم قانونی؛
- ه. حق دسترسی به دادگاه صالح و حق بر حضور فوری نزد قاضی؛
- و. حق بر عدم بازداشت در زمانی که فرد در انتظار محاکمه به سر می‌برد؛
- ز. حق بر رسیدگی نسبت به قانونی بودن دستگیری یا بازداشت؛

۱. آشوری، محمد، آیین دادرسی کیفری، ج ۲، چاپ هفتم، انتشارات سمت، ۱۳۸۵، صص. ۲۴۲-۲۳۹.

ح. حق بر رفتار انسانی و محترمانه؛

ط. حق بر رهایی از شکنجه، رفتار یا مجازات خشن، غیرانسانی یا تحقیرکننده؛

ی. حق بر غرامت.

در دیدگاه سنتی، گستره حق آزادی شخصی صرفاً ناظر بر «واقعیت سلب آزادی» و رعایت حمایت‌ها و ضمانت‌های حداقلی این حق است. به عنوان مثال اگر شخص بازداشت‌شده از دلایل سلب آزادی‌اش مطلع نگردد، در این صورت حق آزادی شخصی وی نقض شده است. اما اگر همان فرد در فرآیند بازداشت مورد سوءرفتار قرار گرفته باشد، طبق دیدگاه سنتی نقض حق آزادی شخصی صورت نگرفته است.

۱-۲-۱. شمول مکانی

اصطلاح آزادی شخصی^۱ در اسناد بین‌المللی حقوق بشر، اصطلاحی کاملاً مضیق است و نباید با واژه عام آزادی خلط گردد. هدف تمامی حق‌های بشری صیانت از کرامت انسان و تحقق آزادی اوست و بر اساس علت و غایت، کلیه حق‌های بشری به ابعاد مختلف آزادی می‌پردازند. از طرف دیگر، حق آزادی شخصی به بعد خاصی از آزادی انسانی معطوف می‌گردد که در نگرشی مضیق به مفهوم «آزادی تحرک جسمانی»^۲ تعبیر می‌شود. بنابراین وضعیت مداخله در آزادی شخصی یا نقض حق آزادی شخصی تنها در شرایطی واقع می‌شود که شخص در مکانی مشخص بازداشت یا توقیف گردد.^۳ این مکان مشخص می‌تواند زندان و یا دیگر اماکن مربوط به بازداشت، اماکن مربوط به روانپزشکی، بازتربیتی، بازداشتگاه‌ها و اردوگاه‌های کار اجباری، اماکن مربوط به سوزدایی از معتادان به الکل یا مواد مخدر و بازداشتگاه‌های خانگی باشد. سایر محدودیت‌های حاکم بر آزادی تحرک جسمانی همچون محدود نمودن در خانه یا اقامتگاه، توقیف در جزیره یا اخراج از کشور در حوزه حق آزادی شخصی قرار نمی‌گیرد، بلکه در چارچوب مواد ۱۲ و ۱۳ میثاق بین‌المللی حقوق مدنی و سیاسی^۴

1. Liberty of person.

2. Freedom of bodily movement.

3. Nowak, Manfred, U.N. Convention on Civil and Political Rights, CCPR Commentary, N.P. Engel Publisher, 2005, p. 212.

۴. بند ۱ ماده ۱۲ میثاق بین‌المللی حقوق مدنی و سیاسی: هر کس قانوناً در سرزمین دولتی مقیم باشد حق عبور و مرور آزادانه و انتخاب آزادانه مسکن خود را در آن‌جا خواهد داشت.

ماده ۱۳ میثاق بین‌المللی حقوق مدنی و سیاسی: بیگانه‌ای که قانوناً در قلمرو یک دولت طرف این میثاق باشد فقط در اجرای تصمیمی که مطابق قانون اتخاذ شده باشد ممکن است از آن کشور اخراج بشود و جز در مواردی که جهات حتمی امنیت ملی طور دیگر اقتضا نماید، باید امکان داشته باشد که علیه

تحت عنوان «آزادی تحرک»^۱ قابل پیگیری است. محدودیت‌های حاکم بر حق آزادی از جمله آزادی مذهب، آزادی اجتماعات و تجمعات مسالمت‌آمیز تحت پوشش آزادی شخصی قرار نمی‌گیرند. بنابراین عنصر کلیدی برای وقوع مداخله در آزادی شخصی، توقیف فرد در مکانی مشخص است که از آن با عنوان توقیف مؤثر یاد می‌شود. این نکته حق آزادی شخصی را از آزادی تحرک متمایز می‌سازد. البته به نظر می‌رسد شرط توقیف فرد در مکانی مشخص، شرطی جامع و مانع برای اثبات تحقق سلب آزادی شخصی نیست. پیمان‌ها و نهادهای حقوق بشری بیش از آن که به شرایط و دلایل سلب آزادی شخصی توجه کنند، به ضمانت‌ها و حمایت‌های پس از سلب آزادی شخصی پرداخته‌اند. در واقع، برای ناظران اسناد بین‌المللی، به نظم در آوردن سلب آزادی شخصی کمتر از به نظم در آوردن ضمانت‌های آن اهمیت داشته است. البته در ادامه بحث مستندات مربوطه ارائه خواهد شد.

۱-۲-۲. شمول زمانی

در بررسی شمول زمانی منع بازداشت خودسرانه، نیم‌نگاهی به برخی دیگر از مواد میثاق ضرورت دارد. در بند ۱ ماده ۴ میثاق بین‌المللی حقوق مدنی و سیاسی آمده است: «هرگاه یک خطر عمومی استثنایی موجودیت ملت را تهدید کند و این خطر رسماً اعلام بشود، کشورهای عضو این میثاق می‌توانند تدابیری خارج از الزامات مقرر در این میثاق به میزانی که وضعیت حتماً ایجاب می‌نماید، اتخاذ نمایند؛ مشروط بر این که تدابیر مزبور با سایر الزاماتی که بر طبق حقوق بین‌الملل برعهده دارند، مغایرت نداشته باشد و منجر به تبعیض منحصرأ براساس نژاد، رنگ، جنس، زبان، اصل و منشاء مذهبی یا اجتماعی نشود.»^۲ از طرفی دیگر، بند ۲ ماده ۴ میثاق مواد ۶، ۷، ۸ (بندهای اول و دوم)، ۱۱، ۱۵، ۱۶ و ۱۸ را غیرقابل تعلیق اعلام کرده است. بنابراین حق آزادی شخصی در شرایط اضطراری عمومی مصرح در ماده ۴ میثاق بین‌المللی حقوق مدنی و سیاسی قابل تعلیق است. کمیته حقوق بشر، الزام دادگاه برای بررسی قانونی بودن بازداشت شخصی که آزادی‌اش سلب شده است را عنصر

اخراج خود موجهاً اعتراض کند و اعتراض او در مقام صالح یا نزد شخص یا اشخاص منصوب به خصوص از طرف مقام صالح با حضور نماینده‌ای به این منظور تعیین می‌کند رسیدگی شود.

1. Freedom of Movement.

۲. قربان نیا، ناصر، حقوق بشر و حقوق بشردوستانه، سازمان انتشارات پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی، ۱۳۸۷، ص. ۳۶۳.

غیرقابل تعلیق ماده ۹ میثاق مزبور می‌داند.^۱ بنابراین، شخص بازداشت‌شده در هر شرایطی حق دارد تا دادگاه قانونی بودن سلب آزادی وی را مورد بررسی قرار دهد.^۲ از طرف دیگر بند ۱ ماده ۵ میثاق مذکور اشعار می‌دارد: «هیچ‌یک از مقررات این میثاق نباید به نحوی تفسیر شود که متضمن ایجاد حقی برای دولتی یا گروهی یا فردی گردد که به استناد آن به منظور تضييع هریک از حقوق و آزادی‌های شناخته‌شده در این میثاق و یا محدود نمودن آن، بیش از آنچه در این میثاق پیش‌بینی شده است، مبادرت به فعالیت کند یا اقدامی به عمل آورد.» بر این اساس، حق آزادی شخصی قابل تضييع مطلق نیست.

۱-۳- بررسی تطبیقی حق آزادی شخصی در میثاق بین‌المللی حقوق مدنی و سیاسی و کنوانسیون اروپایی حقوق بشر

حق آزادی شخصی در ماده ۹ میثاق بین‌المللی حقوق مدنی و سیاسی، به‌صورت ضمانت‌های شکلی در مقابل بازداشت خودسرانه و غیرقانونی نمود یافته است، به‌همین دلیل از آن با عنوان آزادی از بازداشت خودسرانه نیز یاد می‌شود. بند ۱ ماده ۹ با بیانی مثبت آغاز شده است. در این بند حق آزادی و امنیت شخصی به‌عنوان اصل آمده و سلب خودسرانه و غیرقانونی آن ممنوع اعلام شده است. البته سلب آزادی شخصی «طبق آیین دادرسی مقرر به حکم قانون» مجاز شمرده شده است. میثاق در چهار بند بعدی ماده ۹ به تضمین و حمایت از آزادی شخصی پرداخته است. کمیته حقوق بشر^۳ در تفسیر عمومی شماره ۸ در خصوص حوزه شمول ماده ۹ میثاق عنوان داشته‌است بند ۱ این ماده بر تمامی اشکال سلب آزادی قابل اعمال است. شمول این بند علاوه بر دعاوی کیفری، شامل بیماری‌های روانی، ولگردی، اعتیاد به مواد مخدر، اهداف بازپروری، کنترل‌های مهاجرتی و ... می‌شود؛ هرچند

1. Human Rights Committee, General Comment No.29, CCPR/C/21/Rev.1/Add.11, 2001.

2. Right to habeas corpus.

حق اعتراض درباره قانونی بودن دستگیری و بازداشت در بند ۴ میثاق بین‌المللی حقوق مدنی و سیاسی و همچنین بند ۴ ماده ۵ کنوانسیون اروپایی حقوق بشر شناسایی شده است. به‌منظور تأمین این حق دولت موظف است حق مراجعه به دادگاه را برای افراد تأمین نماید. طبق نظر کمیته حقوق بشر، این حق قابل تعلیق نیست.

۳. کمیته حقوق بشر به‌عنوان ارگان ناظر بر اجرای میثاق بین‌المللی حقوق مدنی و سیاسی، در تفسیرهای عمومی شماره ۸ و ۲۹ حق آزادی و امنیت شخصی را تبیین کرده است.

قسمتی از بند ۲ و تمامی بند ۳ ماده ۹ در خصوص کسانی است که دارای مسئولیت کیفری هستند.^۱

در کنوانسیون اروپایی حقوق بشر، حق آزادی شخصی در ماده ۵ شناسایی شده است. بند ۱ ماده ۵ کنوانسیون اروپایی، بهره‌مندی هر کس از آزادی شخصی را فرض می‌داند. ماده ۵ با بیانی مثبت آغاز می‌شود (هرکس حق آزادی و امنیت شخصی دارد) و با بیان این که «هیچ کس را نمی‌توان از آزادی محروم ساخت، مگر در موارد ذیل و طبق روش‌های قانونی» تحدید می‌شود. کنوانسیون اروپایی حقوق بشر بر خلاف میثاق بین‌المللی حقوق مدنی و سیاسی، ذیل بند اول طی شش زیربند نسبت به احصاء استثنائات ممنوعیت سلب آزادی شخصی برآمده است. بنابراین آزادی شخصی اصل و سلب آن استثنایی بر فرض مذکور است و از طرفی دیگر نمی‌توان از محدودیت‌های حاکم بر سلب آزادی شخصی تفسیری مضیق ارائه داد. به‌علاوه، آزادی شخصی نباید بیشتر از ضرورت واقعی سلب گردد و در صورت فقدان توجیه قانونی، فرد باید آزاد شود. در صورت سلب آزادی، بار اثبات برعهده سلب‌کنندگان است و باید اثبات کنند که سلب آزادی بر اساس مقررات و شرایط مزبور قابل اعمال بوده است یا خیر؟ همچنین رعایت کامل محدودیت‌های حاکم بر سلب آزادی باید بررسی شود. در جایی که سلب آزادی مورد اعتراض قرار می‌گیرد، قاضی باید با در نظر گرفتن فرض آزادی موضوع را مورد بررسی قرار دهد. در چنین مواردی علاوه بر این که قاضی باید نسبت به دلایل سلب آزادی توجیه گردد، باید به‌صورت دقیق اعمال حمایت‌های مندرج در ماده ۵ را نیز مورد بررسی قرار دهد.^۲

کنوانسیون اروپایی حقوق بشر اقدامات مؤثری را در راستای تضمین بیشتر حق آزادی شخصی و تحدید سلب آزادی شخصی به‌واسطه احصاء استثنائات ممنوعیت سلب آزادی شخصی به عمل آورده است. هرچند کنوانسیون اروپایی به لحاظ زمانی مقدم بر میثاق بین‌المللی است، اما مفهوم حق آزادی شخصی را دقیق‌تر تبیین کرده است. این در حالی است که میثاق تنها در بند نخست به شناسایی حق آزادی و امنیت شخصی و ممنوعیت سلب خودسرانه و غیرقانونی آزادی شخصی بسنده نموده و به شرایط قانونی بودن سلب آزادی توجه نکرده است. شمول موارد مجاز سلب آزادی

1. Human Rights Committee, General Comment No.8, HRI/GEN/1/Rev.8, 1982.

2. Macovei, Monica, The right to Liberty and Security of Person, A Guide to the Implementation of Article 5 of the European Convention on Human Rights, Human Rights Handbooks, No. 5, Council of Europe, 2004, p. 8.

شخصی در بند ۱ ماده ۵ کنوانسیون اروپایی علاوه بر بازداشت پس از محکومیت، شامل بازداشت به منظور ضمانت اجرای تعهدات قانونی و عدم اجرای دستور قانونی، بازداشت موقت به واسطه ظن معقول، بازداشت کودک به منظور نظارت بر امور آموزشی و اعزام نزد مقام قضایی صالح، بازداشت افراد با هدف پیشگیری از شیوع بیماری‌های عفونی، افراد الکلی، معتادان به مواد مخدر یا ولگردان و هم‌چنین بازداشت به منظور پیشگیری از ورود غیرقانونی به کشور، اخراج و استرداد می‌شود. در بندهای بعدی، کنوانسیون اروپایی حقوق بشر نیز همانند میثاق بین‌المللی، به تضمینات حق آزادی شخصی هم چون حق بر اطلاع، حق بر دسترسی به دادگاه صالح و حضور فوری نزد قاضی، حق بر رسیدگی به قانونی بودن بازداشت و حق بر غرامت پرداخته است.

به‌طور کلی در کنوانسیون اروپایی حقوق بشر ممنوعیت شکنجه، رفتار غیرانسانی و تحقیرکننده به‌عنوان مرز شرایط غیرانسانی زندان مقرر شده است. اما میثاق بین‌المللی حقوق مدنی و سیاسی گستره حمایت از آزادی شخصی را افزایش داده و برای کسی که آزادی شخصی‌اش سلب شده، حق بر رفتار انسانی و شرایط حداقلی بازداشت موقت و زندان را مقرر کرده است.^۱ نظام حقوق بشری موجود در میثاق بین‌المللی در توسعه حقوق و حمایت از افراد بازداشت‌شده گستره وسیع‌تری از حق آزادی شخصی را تبیین نموده و آن را توسعه داده است.

۲. حق امنیت شخصی

شناخت مفهوم امنیت مستلزم شناخت سه عنصر است. اول، موضوع امنیت یعنی آنچه که باید تأمین شود. دوم، ماهیت تهدید یعنی آنچه که موضوع امنیت باید در مقابل آن تأمین شود و سوم، ابزار امنیت است که به‌وسیله آن موضوع امنیت در

۱. ماده ۱۰ میثاق بین‌المللی حقوق مدنی و سیاسی:

(۱) درباره کلیه افرادی که از آزادی خود محروم شده‌اند باید با انسانیت و احترام به حیثیت ذاتی شخص انسان رفتار کرد.

(۲) الف: متهمین جز در موارد استثنایی از محکومین جدا نگاه‌داری خواهند شد و تابع نظام جداگانه‌ای متناسب با وضع اشخاص غیرمحکوم خواهند بود.

ب: صغار متهم باید از بزرگسالان جدا بوده و باید در اسرع اوقات ممکن در مورد آنان اتخاذ تصمیم بشود.

(۳) نظام زندان‌ها متضمن رفتاری با محکومین خواهد بود که هدف اساسی آن اصلاح و اعاده حیثیت اجتماعی زندانیان باشد. صغار بزهکار باید از بزرگسالان جدا بوده و تابع نظامی متناسب با سن و وضع قانونی باشند.

مقابل ماهیت تهدید تأمین می‌شود. زوایای مختلف یک مقوله امنیتی را می‌توان با کمک سه عنصر فوق‌الذکر تبیین کرد. بنابراین امنیت، حمایت از موضوع امنیت در مقابل ماهیت تهدید با بکارگیری از ابزارهای امنیت است.^۱ نظر داشت ابعاد فوق‌الذکر موجب پویایی مقوله امنیت است تا همواره مفهوم امنیت با تحولات و شرایط روز سازگار گردد. به‌عنوان مثال واژه دیرینه «امنیت ملی» که از دیرباز متضمن امنیت در مقابل تهدیدات نظامی خارجی بود، بعدها به معنای امنیت دولت-ملت ارتقاء یافت. مفهوم امنیت از مفاهیم پیچیده و بسیار مهم علوم اجتماعی است که اهمیت آن در مقام تحدید آزادی‌ها تجلی می‌یابد. امنیت برای همه اعضای جامعه تکلیف‌ساز است. افراد در برابر حقوق یکدیگر و دولت در مقام وضع قانون و ایجاد دستگاه‌های نظارتی و قضایی برای صیانت از حقوق و آزادی‌ها مسئولیت دارند. امروزه مفهوم امنیت در حقوق بین‌الملل و به‌ویژه حقوق بشر زوایای پیچیده و نوینی یافته است که سرمنشاء بسیاری از تحولات بین‌المللی و نظریه‌های حقوقی بین‌المللی شده است. از آنجا که موضوع امنیت در میان اعضای جامعه بین‌المللی دارای مفهومی یکسان نیست، لذا جامعه بین‌المللی تاکنون نتوانسته است تعریفی واحد از مفهوم امنیت در مقولات مختلف بین‌المللی ارائه نماید. امنیت مفهومی سهل و ممتنع است؛ به همان نسبت که هر شخصی رهایی از ترس و خطر را درک می‌کند، تعریف امنیت آسان است و در عین حال تعریف جامع و مانع از امنیت با نظر داشت عناصر آن بسیار مشکل است. در این نوشتار مجال برای قلم‌فرسایی در خصوص مقوله امنیت نیست، بلکه تنها به موضوعی خاص یعنی امنیت شخصی در معاهدات بین‌المللی حقوق بشر پرداخته خواهد شد.

ماده ۳ اعلامیه جهانی حقوق بشر، بند ۱ ماده ۹ میثاق بین‌المللی حقوق مدنی و سیاسی، بند ۱ ماده ۵ کنوانسیون اروپایی حقوق بشر، بند ۱ ماده ۷ کنوانسیون آمریکایی حقوق بشر و ماده ۶ منشور آفریقایی حقوق بشر و مردم، حق امنیت شخصی را به‌همراه آزادی شخصی شناسایی کرده‌اند. حق امنیت موردنظر در اسناد بین‌المللی حقوق بشر، مشمول تضمین و حمایت دولت از حقوق و اموال شخصی شهروندان در مقابل تهدیدات نمی‌شود، بلکه رویکردی مبتنی بر اتخاذ اقدامات مثبت به‌عنوان تعهد دولت‌های عضو برای حمایت از تمامیت فیزیکی شخص مدنظر است.

۱. شتروم، باربارا فن تیگر، امنیت انسانی و حقوق بین‌الملل، ترجمه اردشیر امیرارجمند و حمید قنبری، چاپ اول، مجمع علمی و فرهنگی مجد، ۱۳۸۹، ص. ۱۰.

۲-۱- گستره مفهومی حق امنیت شخصی

یکی از ارزش‌های مهمی که همواره جوامع انسانی تلاش‌های مضاعفی را برای حفظ و صیانت از آن معطوف ساخته‌اند و آن را برای زندگی شخصی و اجتماعی خود ضروری و اساسی می‌دانند، داشتن امنیت است و امنیت شخصی نیز به‌عنوان مهم‌ترین جلوه آزادی در هر جامعه‌ای به‌شمار می‌رود. پیامبر اکرم حضرت محمد صلی‌الله‌علیه‌وآله از مفهوم امنیت با عنوان نعمتی یاد فرموده‌اند که مردم ارزش آن را نادیده می‌انگارند و مورد کفران قرار می‌دهند.^۱ همچنین امام صادق علیه‌السلام حیات بدون امنیت را ناقص و ناگوار شمرده و در این باره فرموده‌اند: «پنج چیز است که حتی اگر یکی از آن‌ها برقرار نباشد، زندگی ناقص و ناگوار است، عقل نبود می‌شود و مایه دل‌مشغولی می‌گردد؛ نخست این پنج چیز سلامت جسم و دوم امنیت است...»^۲

امنیت خواست عمومی و یکی از مقولات جوهری تشکیل هر نظام سیاسی و از اهداف اصلی ایجاد نظام‌های حقوقی به‌شمار می‌رود. امنیت سنگ زیربنای حیات فرد و جامعه است و پیش‌شرط هرگونه توسعه و رشد و رفاه و ارتقای مادی و معنوی به حساب می‌آید. لذا امنیت، ضرورت ایجاد هر نظام سیاسی و حقوقی به‌شمار می‌رود. ماده ۲ اعلامیه حقوق بشر و شهروندان فرانسه امنیت را به‌عنوان یکی از ارزش‌های چهارگانه و بزرگ بشری معرفی کرده است.^۳ امنیت عبارت است از این‌که افراد از هر گونه تجاوز و تعرضی نظیر قتل، ضرب و جرح، حبس، شکنجه‌های روحی و جسمی و سایر مجازات‌های غیرقانونی و به تعبیر دیگر هر عملی که منافعی شئون و حیثیت انسانی اوست نظیر فحشا، بهره‌کشی و ... در امان بماند. به تجربه و تأیید عقل ثابت شده است که هرگاه افراد مخیر به انتخاب یکی از دو امر امنیت و آزادی می‌شوند، طبعاً مایل‌اند آزادی را فدای امنیت کنند و جان و مال خود را از خطر هلاکت نجات بخشند.^۴

۱. «نعمتان مکفورتان، الامن و العافیه». به نقل از: مجلسی، محمدباقر، بحارالانوار، ج ۷۸، چاپ دوم، موسسه الوفاء، ۱۴۰۳ ه.ق، ص. ۸۵.

۲. «خمس خصال من فقد واحده منهن لم یزل ناقص العیش زائل العقل مشغول القلب فاولها صحه البدن والثانیة الأمن و...». به نقل از: همان، ص. ۱۷۱.

۳. ماده ۲ اعلامیه حقوق بشر و شهروند فرانسه: هدف هر جامعه سیاسی حفظ حقوق طبیعی و زوال ناپذیر بشر است. این حقوق عبارتند از: آزادی، مالکیت، امنیت و مقاومت در برابر ظلم.

۴. شعبانی، قاسم، حقوق اساسی و ساختار حکومت جمهوری اسلامی ایران، انتشارات اطلاعات، ۱۳۷۹، ص. ۱۱۹.

حق حیات از حقوق اولیه و طبیعی انسان است که با برخورداری از آن زمینه‌های بهره‌مندی از سایر حقوق و آزادی‌ها میسر می‌گردد. انسان‌ها در روابط خود با دیگران ممکن است در معرض خطر قرار گیرند و در چنین وضعیتی که وجود خطر یا ترس را درک می‌کنند، تأسیسی حقوقی و اجتماعی به‌نام امنیت را درک خواهند کرد. «امنیت عبارت از اطمینان خاطر است که بر اساس آن، افراد در جامعه‌ای که زندگی می‌کنند، نسبت به حفظ جان، حیثیت و حقوق مادی و معنوی خود بیم و هراسی نداشته باشند. این تأسیس مستلزم دو تضمین اساسی است:

۱- تضمین امنیت افراد در مقابل هر نوع توقیف، زندانی شدن، مجازات و دیگر تعرضات خودکامه و غیرقانونی حکومتی؛

۲- تضمین امنیت افراد از طریق حمایت‌های اعمال شده توسط جامعه برای هریک از اعضای خود، به منظور حفظ حقوق و تعلقات و برخورداری از آزادی‌های اساسی.^۱ گستره مفهومی حق امنیت شخصی را می‌توان در سه سطح تبیین کرد. سطح اول، حق امنیت شخصی ناظر بر سازوکارهای شکلی است که آزادی شخصی را تضمین می‌کند. تفسیر مذکور بر این نظر تأکید دارد که مفهوم امنیت به‌معنای حمایت و تضمین آزادی فیزیکی است. در سطح دوم ارجاع به امنیت شخصی به ماده ۹ میثاق یا ماده ۵ کنوانسیون اروپایی حقوق بشر منحصر نمی‌شود، بلکه حق امنیت شخصی بسیار مرتبط با حق منع شکنجه و رفتارهای غیرانسانی و تحقیر کننده است و از طرف دیگر حق بر حریم خصوصی نیز در چتر مفهومی حق امنیت شخصی قرار می‌گیرد. این نگاه به حق امنیت شخصی بازتاب این حقیقت پذیرفته‌شده از مفهوم امنیت شخصی است که نه تنها آزادی، بلکه تمامی ارزش‌ها، منفعت‌ها و یا حق‌ها باید به صورت بالقوه مورد حمایت قرار گیرند. سطح سوم گستره مفهومی حق امنیت شخصی با توسعه دکرترین تعهدات مثبت بسیار مرتبط است که با هدف گسترش و تعمیق حمایت از سایر حق‌های بشری صورت می‌گیرد.

۲-۲- توسعه مفهوم حق امنیت شخصی در سازوکار اروپایی حقوق بشر

سازوکار حاکم بر نظام اروپایی حقوق بشر معتقد است که آزادی شخصی پایه و اساس است و عنصر امنیت برای تفسیر آزادی شخصی کاربرد می‌یابد؛ لذا امنیت شخصی باید در شرایط آزادی فیزیکی فهمیده شود و نمی‌توان آن را به گونه‌ای تفسیر نمود که به‌عنوان موضوعی مستقل مورد ارجاع قرار گیرد، به‌عنوان مثال امنیت شخصی را

۱. هاشمی، سید محمد، حقوق بشر و آزادی‌های اساسی، چاپ اول، نشر میزان، ۱۳۸۴، ص. ۲۷۶.

نمی‌توان به‌مثابه وظیفه دولت جهت ارائه حمایت‌های حفاظتی از افراد در مقابل تهدیدات دیگران یا امنیت اجتماعی تفسیر کرد. نهادهای اجرایی کنوانسیون اروپایی حقوق بشر جهت تفسیر و تبیین حق آزادی شخصی در ماده ۵ کنوانسیون مزبور، از عنصر امنیت در حق آزادی و امنیت شخصی برای توسعه این حق استفاده کرده‌اند.^۱ دیوان اروپایی حقوق بشر در دعوی کُرت علیه ترکیه در مقام اهمیت حق آزادی و امنیت شخصی عنوان داشت: کنوانسیون به‌منظور تضمین عدم خودسرانگی در سلب آزادی شخصی، مجموعه‌ای از حق‌های ماهوی را ذیل حق آزادی و امنیت شخصی تدوین کرده است تا بدین ترتیب افراد در مقابل سلب خودسرانه آزادی حمایت شوند و سلب آزادی به شرط پاسخ‌گویی به دادگاه مستقل و حفظ مسئولیت‌پذیری مقامات دولتی مجاز شمرده شده است.^۲

سازوکار اروپایی حقوق بشر به‌عنوان مهم‌ترین سازوکار منطقه‌ای حقوق بشر نقش تأثیرگذاری در توسعه حقوق بشر در عرصه بین‌المللی دارد. بررسی روند توسعه مفهوم حق امنیت شخصی دربرگیرنده نکات جالبی است که پیچیدگی مفهوم امنیت شخصی را منعکس می‌سازد. روند مذکور با ذکر برخی آرای صادره در سازوکارهای اروپایی حقوق بشر در سه سطح مورد بررسی قرار می‌گیرد.

۲-۲-۱. سطح اول: حق امنیت شخصی بُعد دیگر حق آزادی شخصی است

شماری از آسیایی‌تبارهای دارای گذرنامه انگلیسی که در شرق آفریقا زندگی می‌کردند، در دهه ۱۹۷۰ میلادی اقدام به مهاجرت به انگلیس نمودند. در این زمان، انگلیس مجوز اقامت آنها را لغو کرد. کمیسیون اروپایی حقوق بشر در دعوی آسیایی‌تبارهای شرق آفریقا علیه انگلیس، دادخواست مبنی بر نقض حق امنیت شخصی مندرج در ماده ۵ کنوانسیون اروپایی حقوق بشر را به دلیل عدم ارتباط با مداخله خودسرانه در آزادی شخصی رد کرد و گفت: «... حمایت از امنیت در متن ماده ۵ مربوط به مداخله خودسرانه مقامات دولتی نسبت به آزادی شخصی افراد است. به عبارت دیگر، تضمین حق امنیت شخصی باید مطابق با رویه‌های موجود در قانون باشد.»^۳

1. Macovei, Monica, Op.cit., p.6.

2. European Court of Human Rights, Kurt v. Turkey, No. 24276/94, 1998.

3. European Commission of Human Rights, East African Asian v. United Kingdom, No. 4403/70, 1973.

در دعوایی دیگر، زنی در جریان مسابقه اسپرینگبکس^۱ در اعتراض علیه دولت آپارتاید آفریقای جنوبی شرکت کرد. پلیس از وی در هنگام شرکت در اعتراضات عکس گرفت و به او هشدار داد در صورت ایجاد هرگونه اخلال در جریان مسابقات، وی را تحت فشار قرار خواهد داد. وی از پلیس به دلیل نگهداری عکس‌ها و به تبع آن نقض حق امنیت شخصی شکایت کرد. بار دیگر در سال ۱۹۷۳ کمیسیون اروپایی اظهار داشت: «...امنیت شخصی به معنای امنیت فیزیکی است که آزادی از دستگیری و بازداشت است.»^۲ بنابراین نگهداری عکس‌ها توسط پلیس نمی‌تواند به مثابه مداخله در امنیت شخصی باشد.

در قضیه مینتس علیه ترکیه در سال ۱۹۹۷، ساکنان روستایی در ترکیه مجبور شدند خانه‌هایشان را به دلیل درگیری دولت با سازمان تروریستی کردها تخلیه کنند و نیروهای امنیتی نیز در جریان درگیری با تروریست‌ها خانه‌های روستاییان را تخریب کردند. اتباع ترک در کمیسیون اروپایی حقوق بشر در خصوص نقض حق امنیت شخصی به دلیل اجبار به تخلیه و تخریب خانه و روستا طرح دعوا نمودند. کمیسیون وجود شرایط ناامن را عامل مؤثر تخریب خانه‌های ساکنان روستا اعلام کرد، اما این مسأله را به دلیل عدم قرار گرفتن در چارچوب مفهومی بند ۱ ماده ۵ کنوانسیون اروپایی حقوق بشر، نقض حق امنیت شخصی ندانست.^۳

در این رویکرد، حق امنیت شخصی محتوایی مستقل از حق آزادی شخصی ندارد و در پرتو شرایط تدوین و توسعه تاریخی خود تفسیر می‌شود. هدف از تدوین حق آزادی و امنیت شخصی تنها حمایت از افراد در برابر بازداشت خودسرانه است. نکته حایز اهمیت در خصوص نحوه تدوین پیش‌نویس کنوانسیون اروپایی حقوق بشر این است که بسیاری از مواد کنوانسیون در قالبی شبیه به ماده ۵ طراحی شده بودند. بدین صورت که صراحتاً در نخستین بند یک حق کلی مورد شناسایی قرار می‌گرفت و در بندهای بعدی محدودیت‌های حاکم بر آن ذکر می‌شد. به همین سبب گستره حق آزادی شخصی طی بندهای ۲ الی ۵ ماده ۵ کنوانسیون اروپایی دقیقاً با هدف حمایت

1. Springboks.
2. European Commission of Human Rights, X v. United Kingdom, No.5877/72, 1973.
3. European Court of Human Rights, Menten and others v. Turkey, No. 23186/94, 1997.

در مقابل بازداشت خودسرانه محدود و تنظیم شده است.^۱ در نتیجه حق آزادی شخصی و حق امنیت شخصی به‌عنوان دو بعد از یک حق شناخته می‌شوند که آزادی فیزیکی به‌عنوان بعد ماهوی و امنیت به‌عنوان ابزار حمایت و بعد شکلی آن است. امنیت نقش حمایت از آزادی را در شرایط حاکم بر ماده ۵ برعهده دارد. مفهوم امنیت به‌واسطه داشتن نقش حمایتی می‌تواند مباحث و موضوعات بیشتری را در برگیرد که گستره حق امنیت شخصی را فراتر از دغدغه آزادی شخصی توسعه دهد، اما کمیسیون اروپایی حقوق بشر در قضایای مربوط به این رویکرد، کاربرد مفهوم حق امنیت شخصی را در شرایط حق آزادی شخصی محدود و منطبق می‌داند. در این رویکرد، حق امنیت شخصی جهت تأمین آزادی از بازداشت خودسرانه از طریق تضمینات شکلی مختلف به‌کار می‌رود. به عبارت دیگر، امنیت در برابر بازداشت خودسرانه مفهوم می‌یابد و در عمل به ضمانت‌های شکلی مندرج در بندهای ۲ تا ۵ ماده ۵ محدود می‌شود.

۲-۲-۲. سطح دوم: حق امنیت شخصی در کنار حق آزادی شخصی است

دسته دوم از قضایای مربوط به حق امنیت شخصی، به پدیده ناپدیدشدگی مربوط می‌شود و با دعوی کورت علیه ترکیه در سال ۱۹۹۸ آغاز می‌شود. در این قضیه پسر شاکی توسط مقامات دولتی دستگیر شد. خانواده فرد بازداشت‌شده در خصوص محل حضور وی درخواست اطلاع نمود که پیگیری‌های آن‌ها بی‌نتیجه ماند. بنابراین شاکی ادعا نمود حق امنیت شخصی پسرش نقض شده است. دیوان اروپایی حقوق بشر در این خصوص اظهار داشت:

«... هرگونه سلب آزادی نباید تنها بر اساس مقررات شکلی و ماهوی موجود در قوانین ملی پیگیری شود، بلکه باید به‌صورت همسان با هدف ماده ۵ کنوانسیون اروپایی حقوق بشر مورد حمایت باشد، یعنی حمایت از افراد در برابر خودسرانگی ...، لازم است مقامات برای محل نگهداری شخص بازداشت‌شده دلیل موجهی اقامه نمایند. به همین دلیل ماده ۵ باید به‌عنوان الزام مقامات جهت اتخاذ اقدامات مؤثر در نظر گرفته شود، تا نسبت به خطر ناپدیدشدگی افراد بازداشت‌شده حمایت‌های مؤثری

1 . Powell, Rhonda, "The Right to Security of Person in European Court of Human Rights Jurisprudence", European Human Rights Law Review, vol. 6, Issue 6, 2007, p. 651.

به عمل آورند و نسبت به دادخواست ناپدیدشدگی شخصی که در بازداشت بوده و پس از آن ناپدید شده است، به صورت مؤثر و فوری رسیدگی نمایند.^۱ در قضایای مربوط به دسته نخست، امنیت به عنوان بعد دیگر آزادی است، اما در رویکرد دوم حق امنیت شخصی از حق آزادی تفکیک می‌شود. به رغم تفکیک مذکور، کماکان امنیت شخصی در شرایط ماده ۵ کنوانسیون اروپایی حقوق بشر یعنی شرایط بازداشت تفسیر می‌شود. پس از قضیه کرت، دیوان اروپایی حقوق بشر در دعوی پرتی علیه انگلیس مجدداً تأکید کرد موضوعات خارج از سناریو بازداشت، مربوط به ماده ۵ نمی‌شود. در این قضیه، خانم پرتی از مراحل پایانی یک بیماری کشنده رنج می‌برد. پرتی از دولت انگلیس خواست تا عدم پیگرد قانونی همسرش در صورت کمک به وی در پایان دادن به زندگی تضمین گردد. رد درخواست خانم پرتی از سوی دولت انگلیس موجب شد تا وی از نقض حق امنیت شخصی خود بر اساس ماده ۵ کنوانسیون اروپایی حقوق بشر شکایت کند. شاکی به رویه قضایی کانادا در قضیه رودریگز علیه کلمبیا اشاره کرد؛ در قضیه‌ای مشابه، نقض حق امنیت شخصی بر اساس منشور کانادایی صادر شده بود. شکایت پرتی در محاکم داخلی انگلیس رد شد. وی شکایت خود را نزد نهادهای استراسبورگ اقامه کرد. دیوان اروپایی حقوق بشر اعلام کرد که ارجاع قضیه رودریگز به حق امنیت شخصی و توضیح آن در حوزه شمول ماده ۵ کنوانسیون اروپایی حقوق بشر نبوده است و ماده ۵ تنها در شرایط بازداشت خودسرانه قابل اعمال است.^۲

در این رویکرد چهار نکته اساسی درباره حق امنیت شخصی مطرح است. اول، هدف ماده ۵ حمایت از افراد در برابر خودسرانگی است. نکتهٔ اخیر پژوهاک وجود عنصر حمایت در ذات مفهوم امنیت است. نکته دوم، دولت موظف است تدابیر لازم برای حمایت از افراد را اتخاذ کند. در صورتی که ادعایی در خصوص سوءرفتار نسبت به شخص بازداشت‌شده واصل شد، لازم است در اسرع وقت موضوع رسیدگی و در صورت لزوم تعقیب قانونی خاطیان صادر گردد. این رویکرد بازتاب عنصر امنیت در حق آزادی و امنیت شخصی به معنای حمایت فعال دولت است. نکته سوم، دیوان اروپایی حق امنیت شخصی را به عنوان مفهومی مستقل از آزادی شخصی مورد شناسایی قرار داده است. این نکته جهشی نوین در شناسایی مفهوم حق آزادی و

1. European Court of Human Rights, Kurt v. Turkey, No. 24276/94, 1998.
2. European Court of Human Rights, Pretty v. United Kingdom, No. 2346/02, 2002.

امنیت شخصی به‌شمار می‌رود. نکته چهارم، به‌رغم آن که حق امنیت شخصی از حق آزادی شخصی تفکیک شده است، اما هم‌چنان حق امنیت شخصی را باید در شرایط بازداشت و دستگیری تفسیر کرد.

۲-۲-۳. سطح سوم: حق امنیت شخصی متمایز از حق آزادی شخصی است

دسته سوم قضایای مربوط به حق امنیت شخصی در دیوان اروپایی حقوق بشر با قضیه أجالان علیه ترکیه در سال ۲۰۰۳ آغاز می‌شود. اجالان شهروند ترک بود که مقامات ترک با تبنای مقامات کنیایی وی را بدون طی تشریفات استرداد در کنیا دستگیر و به ترکیه منتقل کردند. اجالان نقض حق امنیت شخصی خود را به‌واسطه عدم رعایت ضمانت‌های شکلی مندرج در بندهای ۲ الی ۵ ماده ۵ کنوانسیون اروپایی نزد دیوان شکایت کرد.^۱ چنانچه مقامات دولتی در سرزمین دولت دیگر شخصی را بدون توافق قبلی دستگیر کنند، این اقدام مداخله در حق امنیت شخصی مصرح در بند ۱ ماده ۵ کنوانسیون اروپایی خواهد بود.^۲ این رأی نشان داد که مفهوم امنیت شخصی به‌عنوان یک حق مورد شناسایی است، لذا می‌توان نقض حق امنیت شخصی را جدای از حق آزادی شخصی اثبات کرد. کماکان تأکید بر حمایت‌های شکلی و شرایط حاکم بر بازداشت خودسرانه باقی است. اگرچه در قضیه أجالان برای اولین بار نقض حق امنیت شخصی جدای از حق آزادی شخصی اثبات شد، اما سؤال اساسی این است که در رویکرد سوم به حق امنیت شخص چه چیزی و در مقابل چه چیزی باید تأمین گردد. این رویه بر اساس نحوه تفسیر مفهوم امنیت در حق آزادی و امنیت شخصی رقم می‌خورد.

مدل به کار رفته در قضیه أجالان در قضایای دیگر مانند دعوی آکدینز علیه ترکیه^۳ و دعوی تنیس علیه ترکیه^۴ مورد ارجاع قرار گرفت. این دیدگاه مؤید این نکته است که مفهوم امنیت در گستره وسیعی از مفاهیم، ارزش‌ها و مصلحت‌ها قابل اعمال است. این آرا بازتاب رویکرد نوین سازوکارهای اروپایی حقوق بشر مبنی بر جدایی حق امنیت شخصی از حق آزادی شخصی است. امنیت شخصی باید تأمین شود و بلکه بر سایر حق‌ها اعمال گردد. ضمن این که پاسخ‌گویی عنصری مورد توجه در این دعاوی

1. European Court of Human Rights, Ocalan v. Turkey, No. 46221/99, 2003.
2. European Court of Human Rights, Ocalan v. Turkey, No. 46221/99, 2005.
3. European Court of Human Rights, Akdeniz v. Turkey, No. 25165/94, 2005.
4. European Court of Human Rights, Tanis v. Turkey, No. 65899/01, 2005.

است. همچنین درک احساس امنیت، تأمین دیگر حق‌های مصرح در کنوانسیون اروپایی حقوق بشر را محقق می‌سازد.^۱ در قضیه دعوی تپ اقدام مقام دولتی ترک به ربایش، شکنجه و قتل ادعا گردید و تأمین و تضمین امنیت از موضوعات مورد پیگیری در این قضیه بود.^۲ در قضایای دودسته نخست، امنیت، تأمین یا تضمین شرایط آزادی بود. از این رو، در نظر گرفتن امنیت به‌عنوان مفهومی که خودش می‌تواند تأمین یا تضمین شود، رویکرد جدیدی به حق آزادی و امنیت شخصی است. این رویکرد بازتاب‌گرایشی مدرن به امنیت است که امنیت را به‌عنوان مفهومی مستقل و ماهوی قابل کسب و یا مورد هدف می‌داند. در رویکرد سنتی، امنیت برآیند رعایت حق‌ها و آزادی‌هاست.

بررسی دعاوی مطروحه در دو رویکرد نخست حکایت از آن دارد که سازوکارهای اروپایی حقوق بشر در محدود نمودن حق امنیت شخصی به ضمانت‌های شکلی مربوط به دعاوی بازداشت خودسرانه ثابت قدم بوده‌اند. روند مفهومی امنیت در رویه دیوان اروپایی حقوق بشر به سمت توسعه و تفکیک مفهوم امنیت و به تبع آن حق امنیت شخصی میل می‌کند. حتی در شرایطی که به ضمانت‌های شکلی مندرج در ماده ۵ کنوانسیون اروپایی تأکید می‌شود و امنیت در مقابل بازداشت خودسرانه تفسیر می‌شود، امنیت با حمایت‌های شکلی مرتبط است. این تغییرات در آرای دیوان اروپایی درباره حق امنیت شخصی نشان می‌دهد که روند تفکیک حق آزادی شخصی و حق امنیت هر روز عرصه‌های جدیدی را پیش‌رو خواهد داشت. افزایش تفکیک میان امنیت و آزادی، قابلیت اعمال امنیت بر دیگر حق‌های بشری را به دنبال خواهد داشت، یعنی امنیت بر تأمین سایر حق‌ها غیر از آزادی شخصی حاکم خواهد بود و دولت‌ها موظف‌اند برای تأمین سایر حقوق و آزادی‌ها اقدامات لازم را اتخاذ کنند. در این چارچوب تعهد دولت‌ها برای تضمین حقوق و آزادی‌های شهروندان هر روز بیشتر می‌شود و دولت دیگر تنها موظف به دخالت در حقوق و آزادی‌های مدنی و سیاسی مردم نیست، بلکه اجرای کارآمد حقوق و آزادی‌ها را نیز باید تضمین نماید. توسعه مفهوم حق امنیت در سازوکارهای اروپایی حقوق بشر در چارچوب مفهوم «تعهدات مثبت»^۳ جای می‌گیرد.

1. Powell, Rhonda, Op.cit., p. 654.

2. European Court of Human Rights, Tepe v. Turkey, No. 27244/95, 2003.

3. Positive obligations.

۲-۳- حق امنیت شخصی در کمیته حقوق بشر سازمان ملل

پیش‌نویس اصلی ماده ۹ میثاق بین‌المللی حقوق مدنی و سیاسی مربوط به ممنوعیت دستگیری و بازداشت خودسرانه بود. انگلیس برای اولین بار در سال ۱۹۵۲ پیشنهاد کرد که ماده ۹ با عنوان کلی «حق آزادی و امنیت شخصی» آغاز گردد. جمله پیشنهادی انگلیس بدون هیچ‌گونه بحث و مناقشه‌ای مورد پذیرش قرار گرفت و مدل پیشنهادی لهستان برای ماده ۳ اعلامیه جهانی حقوق بشر و بند ۱ ماده ۵ کنوانسیون اروپایی حقوق بشر به‌عنوان مدل تدوین بند ۱ ماده ۹ میثاق بین‌المللی حقوق مدنی و سیاسی به کار گرفته شد. البته در کمیته سوم مجمع عمومی علیه وسعت گستره مفهومی حق امنیت در ماده ۹ میثاق نظراتی بیان شد که ناظر بر شمول حق امنیت بر حقوق و آزادی‌های مندرج در مواد ۶ تا ۱۷ میثاق بود که امنیت و مصونیت شخصی را تضمین می‌نمایند.^۱

تفسیر عمومی کمیته حقوق بشر حق امنیت شخصی را بدین‌گونه تبیین کرد که امنیت شخصی مطالبات قانونی منحصر به فردی است و با آزادی شخصی متفاوت است. به عبارت دیگر، مطالبات مذکور مربوط به مقابله با مداخله اشخاص خصوصی نسبت به تمامیت افراد است. در دعوی دلگادو پز علیه کلمبیا، دلگادو معلم دین و اخلاق بود که تهدید به مرگ شده بود و متعاقب آن دلگادو علیه مقام پاپ و مقامات آموزشی کشورش شکایت کرد. پس از آن که همکارش توسط فردی ناشناس به قتل رسید، دلگادو به دلیل احساس عدم امنیت کشورش را ترک کرد و توانست پناهندگی سیاسی فرانسه را کسب کند. نامبرده شکایت نمود که مجبور شد کشور را ترک کند، زیرا دولت کلمبیا به تعهد خود مبنی بر حمایت از حق مساوات، عدالت و حیات عمل ننموده است. کمیته حقوق بشر در رأی ۱۲ جولای ۱۹۹۰ به نقض بند ۱ ماده ۹ میثاق بین‌المللی حقوق بشر استناد نمود که دولت عضو اقدامات مقتضی جهت تضمین حق امنیت شخصی آقای دلگادو اتخاذ ننموده و یا نتوانسته انجام دهد. در قسمت ابتدایی رأی کمیته چنین آمده است:

«با این‌که میثاق تنها در ماده ۹ به حق امنیت شخصی اشاره نموده است، اما هیچ مدرکی وجود ندارد که نشان دهد کمیته قصد داشته مفهومی مضیق از حق امنیت را تنها در شرایط سلب رسمی آزادی ارائه دهد. درعین حال دولت‌های عضو متعهد شده‌اند تا حق‌های مندرج در میثاق را تضمین نمایند. این مسأله نمی‌تواند موضوعی

حقوقی به حساب آید که دولت‌ها می‌توانند تهدیدات آشکار علیه حیات افراد تحت حوزه قضایی خود را نادیده بگیرند، تنها به این دلیل که آن فرد دستگیر و یا بازداشت نشده است. دولت‌ها نسبت به اتخاذ اقدامات مقتضی و مسئولانه جهت تضمین حقوق مندرج در میثاق تعهد دارند. تفسیری از ماده ۹ میثاق وجود دارد که به دولت‌های عضو اجازه می‌دهد تا تهدید نسبت به امنیت شخصی افراد بازداشت نشده را نادیده بگیرند و آن هم در صورتی است که بتوانند ناکارآمدی تضمین میثاق را اثبات نمایند.^۱ کمیته حقوق بشر معنای مستقل حق امنیت شخصی را در این رأی توسعه داد. این رویکرد در بسیاری از دعاوی مربوط به تهدید مرگ، ترور، اذیت و آزار و ارباب مورد تأکید قرار گرفته است.

در رویکرد کمیته حقوق بشر در خصوص حق امنیت شخصی می‌توان نکات مختلفی را برشمرد. اول، حق امنیت شخصی متمایز از حق آزادی شخصی است. دوم، حق امنیت تنها در شرایط بازداشت و دستگیری کاربرد ندارد. کمیته مذکور تحدید گستره حق امنیت به شرایط سلب آزادی شخصی را به مثابه تفسیر مضیق ماده ۹ میثاق می‌داند و البته بر تفسیر موسع حق امنیت تأکید می‌کند. سوم، حق امنیت را با اتخاذ اقدامات مقتضی و مسئولانه جهت تضمین حقوق و آزادی‌ها مرتبط می‌داند که نظریه اخیر با نظریه تعهدات مثبت منطبق است. چهارم، کمیته حقوق بشر بر عدم اطلاق حق امنیت شخصی تأکید دارد.

در قیاس میان رویکردهای کمیته حقوق بشر و سازوکارهای اروپایی حقوق بشر در خصوص حق امنیت شخصی و هم‌چنین با نظرداشت زمان صدور آرای هر یک از نهادهای فوق‌الذکر که بیانگر دیدگاه‌های آن‌ها است، می‌توان نتیجه گرفت کمیته حقوق بشر در توسعه حق امنیت شخصی بر سازوکارهای اروپایی حقوق بشر تأثیرگذار بوده است و طی دوره‌های مختلف سازوکارهای اروپایی به نظرات کمیته حقوق بشر پیرامون حق امنیت شخصی نزدیک‌تر شده‌اند.

۳- حق آزادی و امنیت شخصی در قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران

حقوق ملت در فصل سوم قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران جای دارد. هفت اصل از ۲۴ اصل مربوط به حقوق ملت با مفهوم و هدف حق آزادی و امنیت شخصی پیوند است. به موجب اصل سی‌ودوم «هیچ کس را نمی‌توان دستگیر کرد مگر به حکم

1. Human Rights Committee, Delgado Paez v. Colombia, CCPR/39/D/195/1985, 1990.

و ترتیبی که قانون معین می‌کند. در صورت بازداشت، موضوع اتهام باید با ذکر دلایل بلافاصله کتباً به متهم ابلاغ و تفهیم شود و حداکثر ظرف مدت بیست و چهار ساعت پرونده مقدماتی به مراجع صالحه قضایی ارسال و مقدمات محاکمه، در اسرع وقت فراهم گردد. متخلف از این اصل طبق قانون مجازات می‌شود». اصل سی و سوم به منع تبعید خودسرانه، اصل سی و چهارم به حق دادخواهی و حق مراجعه به دادگاه صالح، اصل سی و هشتم به اصل قانونی بودن جرم و مجازات، اصل سی و نهم به اصل برائت، اصل سی و هشتم به منع شکنجه و عدم اعتبار قانونی اقرار ناشی از آن و اصل سی و نهم به منع هتک حرمت و حیثیت فرد دستگیر یا بازداشت‌شده تأکید نموده است.

قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران همانند میثاق بین‌المللی حقوق مدنی و سیاسی، بیشتر به ضمانت‌های مربوط به حق آزادی و امنیت شخصی پرداخته است. از میان ضمانت‌های برشمرده برای حق آزادی و امنیت شخصی در اسناد بین‌المللی و منطقه‌ای حقوق بشر، حق قانونی بودن دستگیری و بازداشت، حق بر اطلاع از دلایل بازداشت، حق دسترسی به دادگاه صالح، حق بر رفتار انسانی و محترمانه و حق رهایی از شکنجه در قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران مورد شناسایی قرار گرفته است. تأکید خاص قانون‌گذار در قسمت پایانی اصول سی و دوم و سی و هشتم قانون اساسی بر این که «متخلف از این اصل طبق قانون مجازات می‌شود» نکته حایز اهمیتی است که تلویحاً می‌توان حق رسیدگی به قانونی بودن بازداشت و حق بر غرامت را از آن استنباط نمود. از طرف دیگر، اضافه نمودن جمله مزبور در پایان دو اصل فوق‌الذکر نشان از عزم قانون‌گذار در اتخاذ اقدامات مؤثر از جمله تدوین قانون موضوعه برای اجرای این اصول دارد که می‌توان آن را در پیوند با مفهوم تعهدات مثبت تفسیر کرد. بدین ترتیب قانون اساسی زمینه‌های حمایت از حق آزادی و امنیت شخصی در ایران را فراهم آورده است، اما بازتاب این اصول در قوانین موضوعه ایران امری پسینی است که مجال فراتر از نوشتار حاضر برای بررسی بازتاب این حق در قوانین موضوعه ایران لازم است.

۴- نتیجه

تردیدی در مطلق نبودن حق آزادی و امنیت شخصی نیست. در اسناد بین‌المللی حقوق بشر، حق آزادی و امنیت شخصی در پی لغو کامل اقدامات سلب‌کننده آزادی شخصی از سوی دولت نیست، بلکه درصدد است سلب آزادی شخصی را به نظم

درآورد. به دیگر سخن، حق آزادی و امنیت شخصی می‌کوشد تا ضمانت‌های شکلی آزادی شخصی را به زبان قانون درآورد و شخص در پرتو عنصر امنیت در این حق، از تضمینات لازم در برابر سلب خودسرانه و یا غیرقانونی آزادی بهره‌مند گردد. از طرفی دیگر، عنصر امنیت، تضمین و حمایت مؤثر از این حق را در زمره تعهدات مثبت دولت‌ها قرار داده است. عنصر امنیت در حق آزادی و امنیت شخصی موجب گردیده تا گستره این حق از شرایط شکلی آزادی فیزیکی فراتر رفته و شئون دیگری را دربرگیرد، در این خصوص می‌توان به ماده ۱۰ میثاق بین‌المللی حقوق مدنی و سیاسی یعنی حق بر رفتار انسانی اشاره نمود.

تأکید بر اهمیت حمایت از حق آزادی و امنیت شخصی که البته بسیار مهم است، نباید موجب غفلت از دلایل قانونی بودن و خودسرانه نبودن سلب آزادی شخصی گردد. میثاق بین‌المللی حقوق مدنی و سیاسی در خصوص شرایط خودسرانه نبودن سلب آزادی شخصی ساکت است و تنها به ذکر مطابقت با موازین قانونی و شناسایی تضمین‌های پس از سلب آزادی شخصی بسنده کرده است. درحالی‌که این کاستی در کنوانسیون اروپایی حقوق بشر به‌رغم تقدم زمانی مورد توجه قرار گرفته است.

دو رویکرد کلی نسبت به مفهوم امنیت وجود دارد. اول این که امنیت برآیند تأمین و حمایت از سایر ارزش‌ها، مصلحت‌ها و حق‌های ماهوی دیگر است. به عبارت دیگر، امنیت شخصی روی دیگر سکه تأمین و تضمین شرایط آزادی شخصی و یا دیگر آزادی‌هاست. در رویکرد دوم، امنیت مفهومی است که خود می‌تواند تأمین یا تضمین شود. امنیت خود مفهومی ماهوی است که قابل کسب است و مورد هدف قرار می‌گیرد. آنچه مسلم است سیر تطور حق آزادی و امنیت شخصی در سازوکارهای بین‌المللی و منطقه‌ای حقوق بشر نشان از افزایش توجه و اهمیت حق امنیت دارد. پیش‌تر، امنیت در حق آزادی و امنیت شخصی به‌مثابه وجه دیگر آزادی شخصی بود و تضمین شرایط آزادی فیزیکی به‌شمار می‌رفت. در حال حاضر، امنیت در مفهومی فراتر تمامی حقوق و آزادی‌های مندرج در اسناد بین‌المللی را تضمین می‌کند و حتی خود به‌مثابه ارزش است.

توسعه مفهوم امنیت با تکیه بر نظریه تعهدات مثبت می‌تواند تضمین بیشتر حقوق بشر را به دنبال داشته‌باشد. تفکیک امنیت از آزادی در حق آزادی و امنیت شخصی نیز می‌تواند به زوایای مختلف این حق تأکید مضاعف نماید. اما این تفکیک بدان معنا نیست که امنیت در ورای آزادی قرار می‌گیرد. رجحان هر یک از این مقولات بر دیگری می‌تواند زمینه‌های سوءاستفاده از این مفاهیم را فراهم کند. تفکیک این

مقولات با هدف توسعه حقوق و آزادی‌هایی است که در صورت تلاقی با نظم عمومی، اخلاق و منافع همگانی تحدید می‌شوند. در پایان شایسته است به مفهوم جدیدی از امنیت به نام «امنیت انسانی»^۱ اشاره شود. مفهوم اخیر رهیافتی صرفاً انسان‌محور از مقولات مختلف بشری است که امنیت شخص انسان و نیازهای او بر تمامی مقولات حقوق بین‌الملل و حقوق بشر رحجان دارد. تحلیل مفاهیم مختلف حقوق بین‌الملل و حقوق بشر در چارچوب مفهوم جدید امنیت انسانی جای تأمل دارد که ضروری است با نظر داشت زمینه‌های فلسفی و تأثیرگذاری بر حقوق بین‌الملل در آن بیاندیشیم.

---

۱ . Human security.

منابع

الف) کتب و مقالات:

- آشوری، محمد، آئین دادرسی کیفری، جلد ۲، چاپ هفتم، انتشارات سمت، ۱۳۸۵.
- بهمنی قاجار، محمد علی، «مبانی و سیر تحول حق آزادی و امنیت شخصی»، ماهنامه اطلاعات سیاسی - اقتصادی، شماره ۱۱ و ۱۲، ۱۳۸۷.
- شتروم، باربارا فن تیگر، امنیت انسانی و حقوق بین الملل، ترجمه اردشیر امیرارجمند و حمید قنبری، چاپ اول، مجمع علمی و فرهنگی مجد، ۱۳۸۹.
- شعبانی، قاسم، حقوق اساسی و ساختار حکومت جمهوری اسلامی ایران، انتشارات اطلاعات، ۱۳۷۹.
- طباطبایی مؤتمنی، منوچهر، آزادی‌های عمومی و حقوق بشر، انتشارات دانشگاه تهران، ۱۳۷۰.
- قربان‌نیا، ناصر، حقوق بشر و حقوق بشردوستانه، سازمان انتشارات پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی، ۱۳۸۷.
- کاتوزیان، ناصر، مبانی حقوق عمومی، نشر دادگستر، ۱۳۷۷.
- مجلسی، محمد باقر، بحارالانوار، ج ۷۸، چاپ دوم، موسسه الوفاء، ۱۴۰۳ ق.
- مهرپور، حسین، نظام بین‌المللی حقوق بشر، انتشارات اطلاعات، ۱۳۸۳.
- هاشمی، سید محمد، حقوق بشر و آزادی‌های اساسی، چاپ اول، نشر میزان، ۱۳۸۴.
- Macovei, Monica, **The Right to Liberty and Security of Person, A Guide to the Implementation of Article 5 of the European Convention on Human Rights**, Human rights handbooks, No. 5, Council of Europe, 2004.
- Nowak, Manfred, **U.N. Convention on Civil and Political Rights, CCPR Commentary**, N.P. Engel. Publisher, 2005.
- Powell, Rhonda, **The Right to Security of Person in European Court of Human Rights Jurisprudence**, European Human Rights Law Review, vol.6, Issue 6, 2007.

ب) آراء و اسناد

- Human Rights Committee, **Delgado Paez v. Colombia**, CCPR/39/D/195/1985, 1990.
- Human Rights Committee, **General Comment No.8**, HRI/GEN/1/Rev.8, 1982.
- Human Rights Committee, **General Comment No.29**, CCPR/C/21/Rev.1/Add.11, 2001.
- European Commission of Human Rights, **East African Asian v. United Kingdom**, No. 4403/70, 1973.
- European Court of Human Rights, **Kurt v. Turkey**, No. 24276/94, 1998.
- European Court of Human Rights, **Mansur v. Turkey**, No.16026/90, 1995.
- European Court of Human Rights, **Mentes and others v. Turkey**, No. 23186/94, 1997.
- European Court of Human Rights, **Ocalan v. Turkey**, No. 46221/99, 2003.
- European Court of Human Rights, **Ocalan v. Turkey**, No. 46221/99, 2005.
- European Court of Human Rights, **Pretty v. United Kingdom**, No. 2346/02, 2002.
- European Court of Human Rights, **Tepe v. Turkey**, No. 27244/95, 2003.
- European Commission of Human Rights, **X v. United Kingdom**, No.5877/72, 1973.